

TANULMÁNY

A társadalomra veszélyesség és az ultima ratio elvének viszonyáról

✎ **Pallagi Anikó Ph.D.** egyetemi adjunktus – **Irk Ferenc Ds.C.** professor emeritus, *Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar (Budapest)*

A bűnügyi tudományok eredményeire alapozó jogrendszerekben a társadalomra veszélyességnek, a társadalomvédelemnek és az ultima ratio elvének egyensúlyban kellene lennie. Ennek megvalósulását hátráltatják részint több évtizede folyó jogdogmatikai viták, részint azok a politikai törekvések, amelyek a büntetőjog szerepvállalásának meghatározása során nem vesznek tudomást e jogág ultima ratio jellegéről. A társadalomra veszélyesség büntetőjogi és a társadalmi veszélyesség kriminológiai fogalma tartalmi elemeinek kidolgozása megalapozhatja a huszonegyedik század új kihívásaira is adekvát válaszokat adó kriminál-prevenációs politika rendszerének megteremtését.

Bevezető

Mondanivalónkat a szakma doyenjétől vett idézettel kezdjük. 2013. április 12-én *Király Tibor* a Bibó István Szakkollégium által az új Btk.-ról rendezett konferencia megnyitóján a következőket mondta: „[...] a büntetőjog feladata a társadalom védelme és az emberek jogainak a védelme. Ez a szó, hogy védelem, a központba került. Ennek a tükröződése egyébként a társadalmi veszélyesség, ami a bűncselekmény fogalmában megjelenik. Az 1950. évi II. törvény volt az, amely elindította a gondolkodást afelé, hogy a bűncselekményben, a társadalomra veszélyes jelenséget lássuk. [...] A 2012. évi törvény preambulumban szintén szerepel a védelem szó, ez a törvény is a büntetőjog feladatává teszi a védelmet, a védelem tulajdonképpen végighúzódik a büntetőjogi gondolkodáson. A büntetőjog feladata nem csak annyi, hogy a rosszért rosszal fiztessen, hanem a társadalomnak a védelme.”¹ A továbbiakban e gondolatokhoz kapcsolódva büntetőjogász és kriminológus kísérletet tesz annak megindoklására, hogy *miért van szükség* a címbeli fogalmak

tartalmi ismérveinek kimunkálására ahhoz, hogy a bűnügyi tudományok a globalizáció korában is képesek legyenek az új kihívásokra – a lehetőségek határain belül – indokolható, sőt rendszertani szempontból is védhető álláspontot kialakítani és képviselni.

I.

Társadalomra veszélyesség és büntetőjog

1. Ezúttal induljunk ki mindjárt abból a tényből, már a 20. század fordulójától kezdődően fellelhető a jogirodalmi munkákban a bűncselekmény meghatározásában ez a kritérium.² „A büntetendő cselekmény olyan – az egyesre, az egyesek kisebb-nagyobb csoportjára, a társadalomra, vagy az államra ártalmas hatásúnak mutakozó – érdek és illetve jogsértés, melynek megbüntetését a korabeli társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek és hasznosnak tartja.”³ Nyilvánvaló, hogy *Angyal Pál* az „ártalmas hatás” kifejezés alatt a későbbiekben társadalomellenesség vagy tár-

1. *Király Tibor*: Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. In: Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. (szerk.: Hack Péter) Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 16.
2. A társadalomra veszélyesség kérdéskörének historikus visszatekintésű és értékelő elemzéssel egybekötött részletes bemutatását lásd: *Irk Ferenc*: Társadalomra veszélyesség. OTKA-kutatási beszámoló. Kézirat 1996. 62., továbbá *Irk Ferenc*: Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen és túl. In: Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Bibo Kiadó, Miskolc, 1997. 54–75.
3. *Angyal Pál*: A magyar büntetőjog tankönyve, Budapest, Athenaeum, 1909. 55.

sadalomra veszélyesség fogalmával *tartalmilag szinonim* kifejezést használja. *Finkey Ferenc* tankönyvében már egyértelműen fogalmaz, amikor hangsúlyozza, hogy a bűncselekményeknek a szorosán vett jogi ismérvein kívül van egy további általános ismérve, a társadalomellenesség, vagy a társadalmi veszélyesség.⁴ Ezt különösen azért tartottuk fontosnak megemlíteni, mert a felsorolt szerzők írásaikban tényszerűen bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy a bűncselekmény társadalomra veszélyes jelenséggé váló jellemzése nem a kommunista-szovjet jogtudomány terméke, hanem a német jogirodalom hatása. Az is igaz azonban, hogy az 1950. évi II. törvényben jelent meg először e kritérium a bűncselekmény törvényi meghatározásában, ahogyan azóta is jelen van a kérdés a büntető jogtudományban, vajon e fogalmi elem kodifikálása szükségtelen, elvetendő, vagy ellenkezőleg: helyes és megtartható?

Bár a magunk részéről kissé cinikusnak, ugyanakkor igaznak tartjuk *Belovics Ervin* megjegyzését, mely szerint „a kérdést érzelmi alapon is megközelítő szerzők a terminológia használatát szimbolikus jelentőségű értékválasztásnak is tekintik, választásnak a jogállam vagy önkényuralom, az 1871. évi német vagy az 1926. évi szovjet-orosz Btk., Franz von Liszt vagy Pasukanisz között. Valójában azonban sem az elmélet, sem a gyakorlat képviselőinek nincs választási lehetősége. Mindaddig ugyanis, amíg a hatályos Büntető Törvénykönyv tartalmazza a bűncselekmény fogalmát, illetve amíg ennek egyik eleme a társadalomra veszélyesség, annak használatától eltekinteni nem lehet.”⁵ A Btk. pedig ma is tartalmazza ezt az elemet, így lehet róla vitázni, de eltekinteni tőle, esetleg új bűncselekményfogalmat létrehozni, lehet, hogy károsabb volna, mint a megtartva megőrzés elvét, követni a jövőben is.

2. A korábbi Btk. (az 1978. évi IV. törvény) egyetlen rendelkezésében sem szólt kifejezetten a büntetőjog alapelveiről, mégsem maradt adós ezzel, hiszen e Btk. 10. §-ának rendelkezésében fellelhető volt csaknem mindaz, amelyet alapelveként számon tarthatunk. Az új Btk. (a 2012. évi C. törvény) a fogalmat szinte változtatlanul hagyta, annak ellenére, hogy a 2000-tól 2010-ig zajló kodifikációs előkészítő munkálatok során a javaslattevő grémiumok egyöntetűen a bűncselekmény formális megfogalmazása mellett tették le voksukat. Vajon valóban hibát követett el a jogalkotás, hogy ezt a „bizonytalan hatókörű kategóriát, amelynek a konkrét esetre való alkalmazása komolyan veszélyezteti a

jogbiztonságot”⁶ benne hagyta a törvénykönyv legfontosabb definíciójában?

Az egyik kérdést, ami felmerült a kodifikációs folyamat során, *Ligeti Katalin* tette fel, akinek 2006-os általános részi tervezete szerint a megalkotandó új törvénykönyvben a *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege*, valamint a társadalom védelmének alapelveinek deklarálása feleslegessé teszi a bűncselekmény kifejezett fogalmi meghatározását. Legfőbb érvként pedig a korábbi magyar büntetőjog hagyományait, továbbá a legtöbb európai ország büntetőjogi szabályait emelte ki.⁷ De miért is ne fordíthatnánk meg ezt a felvetést? Hiszen az 1950. évi Btá. óta a magyar büntetőjogban az a kodifikált bűncselekmény fogalom honosodott meg, amely 1961. óta már teljes körűen tartalmazza az anyagi büntetőjog három legfontosabb alapelvét: a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, a *nullum crimen sine culpa* és a társadalom védelmének elveit.

A *társadalom védelmének elvét* – amelyre Király Tibor is utalt előadásában – manapság terjedelmi korlátok miatt itt nem részletezhető okok miatt nem divatos említeni az alapelvek között, mégis, alapvető célja, és legfontosabb vezérlője a büntetőjognak. Hiszen ha a büntetőjogot, mint jogágot el akarjuk helyezni a jogrendszerben, kijelölve feladatát, akkor a büntetőjog rendeltetése a más jogágak által szabályozott társadalmi viszonyok védelme, így az emberek személye, jogai, és az állami, társadalmi, gazdasági rend megóvása. Így e feladatból, vagy vezérlőelvből egyszerűen következtethetünk arra, hogy mindazon cselekmények, amelyek e (büntető)jog által védett érdekeket támadják – sértik vagy veszélyeztetik – a bűncselekmények. A társadalom védelmének elvéből tehát következik, hogy a büntetőjog által tilalmazott emberi magatartások a társadalmat veszélyeztetik, azaz veszélyesek a társadalomra.

Viski László az 1978. évi IV. törvény kodifikációs munkálatai idején megjelent tanulmányában a társadalomra veszélyesség törvényben kodifikált fogalmának funkciói között egyrészt az egyes emberi magatartások bűncselekménnyé nyilvánításának okát jelölte meg, amely megmutatja, hogy a törvényhozó *mi miatt* nyilvánít és nyilváníthat egyes magatartásokat bűncselekménnyé. Így meglátása szerint e kritérium irányt szab a törvényhozónak, hogy milyen feltételek mellett foglalhat valamilyen tevékenységet vagy mulasztást büntető jogszabály diszpozíciójába, ugyanakkor segítséget nyújt a jogalkalmazóknak a jogszabály értelmezés problémáinak eldöntésében, hogy hogyan kell a formálisan Btk-ba ütköző cselekmények határeteiseiben a törvényt helyesen értelmezni.⁸

4. *Finkey Ferenc*: A magyar büntetőjog tankönyve, Budapest, Grill Kiadó, 1914. 201.

5. *Belovics Ervin*: A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa, Iustum Aequum Salutare. 2007. 3. sz. 34.

6. *Hollán Miklós*: Megkésétt búcsú a társadalomra veszélyességtől. Jogelméleti Szemle. 2003. 4. sz. «<http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html>» (Letöltve: 2016. 06. 20.)

7. *Ligeti Katalin*: Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció. 2006. 1. sz. 15..

8. *Viski László*: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez, Állam- és Jogtudomány. 1974. 3. sz. 382–383.

Ahogy már korábban utaltunk rá, az 1950. évi II. törvény óta a büntető jogtudomány rendszeresen vitázik e fogalmi elemről, annak más fogalmi elemmel megfeleltethetőségéről, vagy éppen helyénvalóságáról. A probléma *gyökere* tulajdonképpen az 1926-os szovjet büntetőkódex, amely a társadalom védelmét a nullum crimen sine lege alapelve fölé emelte, így egy adott cselekmény törvényi büntetni rendeltségének hiánya esetén is lehetőséget adott a bűncselekmény megállapítására. Ezzel szemben azonban megfigyelhető, hogy hazánkban az 1950. évi II. törvény óta a bűncselekmény meghatározásában a társadalomra veszélyesség, nem a nullum crimen sine lege elvét kívánja helyettesíteni, hanem egyrészt a *jogalkotás számára ad kereteket*, másrészt a jogalkalmazás számára nyújt lehetőséget.

Máig egyetértünk *Békés Imre* gondolataival, aki a társadalomra veszélyességet egyrészt jogalkotói kategóriaként, a bűncselekménnyé nyilvánítás jogpolitikai indokaként jelölte meg, másrészt pedig mint a jogalkalmazói munka iránytűjét, annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy a konkrét, vizsgált cselekmény elkövetőjével szemben szükség van-e büntetés kiszabására.⁹ Hasonló elvi alapon *Blaskó* szerint a jogalkotó számára a cselekménytípusok absztrakt társadalomra veszélyességének felismerése szolgál iránymutatóként a büntetendővé nyilvánításhoz. „Az adott társadalomban az adott időszakban meglévő értékrendek alapján dönt a törvényhozó, hogy az egyes magatartástípusok tekintetében milyen szinten vonja meg azt az 'objektív zsinórmértéket', amelynek meghaladása esetén a társadalomra veszélyes magatartás elleni védekezéshez büntetőjogi eszközöket kell igénybe venni.”¹⁰

3. Ezzel az állásponttal szemben érvelt *Tokaji Géza*, aki a társadalomra veszélyesség fogalmát, mint kodifikált materiális jogellenességet fogta fel. Rámutatott, hogy a társadalomra veszélyesség jellegét és fokát alapvetően a támadott jogi tárgyak jelentősége, azok sértése vagy veszélyeztetése alapozza meg. Tokaji szerint a bűncselekmény olyan cselekmény, amely tényállásszerű (diszpozíciószerű), jogellenes és bűnös. „E meghatározásban a tényállásszerűség (diszpozíciószerűség), valamint a jogellenesség külön-külön fogalmi elemek ugyan, de szerves összefüggés is van közöttük: büntetőjog-ellenes a tényállásszerűen jogellenes cselekmény.” Így álláspontja szerint a jogellenesség, a

bűncselekmény kritériumaként formális és materiális értelemben el tudja látni mind a büntetni rendeltség, mind a társadalomra veszélyesség feltételeit.¹¹ Lényegében azonos tartalommal fejtette ki álláspontját *Nagy Ferenc*, aki szerint a „büntetőjog-ellenesség” fogalma azonos a társadalomra veszélyességgel, és a tényállásszerű cselekmény értékelését is magában foglalja. A tényállásszerű cselekménybüntető törvénybe ütköző, és annak következményeként egyrészt büntetőjogi büntetéssel fenyegetett cselekmény, másrészt materiálisan veszélyes, azaz a tényállásszerű cselekmény, így a társadalomra veszélyes, vagy nincs kellő társadalmi előnnyel kompenzálva.¹²

Ez az érvelés számunkra még el is fogadható, ahogy *Ujvári Ákos* is kifejti, a társadalomra veszélyesség, mint elnevezés, történhet más terminológia alkalmazásával (jogtárgy-sértés, materiális jogellenesség), azonban felelősségtani szempontból e tárgyi alappilér nélkülözhetetlen.¹³ Ennek akceptálása esetében viszont feltehető az a kérdés, hogy ha a materiális jogellenesség része a bűncselekmény meghatározásának, akkor kodifikált változata, eltérő megnevezése valójában csupán érzelmi alapon távolítandó el belőle?

4. A 2000-től hazánkban meginduló kodifikációs munkálatok idején a társadalomra veszélyességről, annak megtarthatóságáról vagy elhagyandóságáról kibontakozó tudományos vitában *Wiener A. Imre* a bűncselekmény fogalmát akként határozta meg, mint az elkövetés előtt a törvény által büntetendőnek nyilvánított olyan cselekményt, amely az elkövetőnek felróható.¹⁴ E definíció tehát a bűncselekményt büntetendő cselekményként határozza meg, amely *büntetendőség* fogalmi elem mind a cselekmény formai értelemben vett jogellenességét, azaz a jogalkotó által a törvényben való meghatározását, mind a cselekmény tartalmi értelemben vett elvetendőségét, büntetést érdemlőségét jelenti. Azonban a magyar jogirodalomban a „büntetendőség”, mint fogalmi elem, nem mindenki által bír azonos tartalommal. Míg *Békés Imre*, *Blaskó Béla* a *büntetendőséget a formális jogellenességgel*, azaz a cselekmény törvény által büntetni rendeltséggel azonosítja, addig *Wiener A. Imre* a *büntetendőségen* (ezen értelmezésen túlmenően) a *cselekmény elvetendőségét, társadalmilag káros voltát, azaz társadalomra veszélyességét (is)* érti.¹⁵ E fogalmi kettősség azonban – sajnos – ma már a hatályos Btk. egyes rendelkezéseiben is

9. *Békés Imre*: A bűncselekmény és az elkövető, In: A Büntető Törvénykönyv magyarázata I. (szerk: László Jenő), Budapest, KJK, 1986. 38.

10. *Blaskó Béla*: Magyar büntetőjog. Általános Rész, Budapest-Debrecen, Rejtjel Kiadó, 2013. 145.

11. *Tokaji Géza*: A bűncselekmény tana, In: Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része (szerk.: Nagy Ferenc), Szeged, JÁTE ÁJK, 1993. 66–67.

12. *Nagy Ferenc*: A bűncselekmény tana, In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján, Budapest, HVG-Orac, 2012. 167.

13. *Ujvári Ákos*: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli jogi sorsáról, Jogelméleti Szemle, 2003. 1. sz. «<http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari13.html>» (Letöltve 2016. 06. 20.)

14. *Wiener A. Imre*: A Btk. Általános része de lege ferenda, Budapest, MTA Jogtudományi Intézete, 2003. 40.

15. *Wiener*: i. m. 40.

megjelenik, annak ellenére, hogy az új Btk. megtartotta a bűncselekmény törvényi meghatározásában a társadalomra veszélyesség kritériumát. Így a jogos védelem, vagy a végszükség szabályaiban a „nem büntetendő cselekmény” a büntetendőség fogalmának csupán a formális jogellenességgel való azonosítása esetén nem is értelmezhető. Ezzel szemben a büntetendőség Wiener szerinti értelmezése, ami magába foglalja, ha úgy tetszik a társadalomra veszélyességet is, egyértelműen azt jelenti, hogy a jogos védelemben vagy végszükségben kifejtett tényállásszerű cselekmény nem büntetendő, mivel nem büntetést érdemlő, mert nem káros, nem veszélyes a társadalomra, azaz az elkövetőjével szemben büntetés nem szabható ki.

Ezen a kérdésen gondolkozva azonban leszögezhetjük, hogy az 1950. évi II. törvény óta, azaz a társadalomra veszélyesség fogalmi elemnek a kodifikálása óta a vita azon folyt, hogy vajon a *jogellenesség*, mint kritérium, mind formai mind materiális értelemben megfeleltethető a büntetni rendelt és társadalomra veszélyes definíciónak, ami mára már új problémát termelt, hiszen amennyiben a „büntetendő cselekmény” fogalmát Wiener A. Imre felfogása szerint fogadjuk el, úgy e kifejezés – hasonlóan a jogellenességhez – ugyanígy tartalmazza, tartalmazhatja a büntetni rendeltség és társadalomra veszélyesség jelentéstartalmát, és valóban szükségtelenné teszi egyidejű megjelenésüket a törvényben. Megjegyezzük azonban, ahogyan már fentebb is utaltunk rá, hogy álláspontunk szerint e két fajta terminológia egyidejű alkalmazása a törvényben lerontja a törvény értelmezhetőségét és alkalmazhatóságát.¹⁶

5. Röviden visszatérünk Ligeti 2006-os törvényjavaslatára, amely szerint a megalkotandó új büntető törvénykönyvnek nem a bűncselekmény meghatározását, hanem a büntetőjog alapelveit kellene tartalmaznia, amelyek kihatnak a teljes büntető joganyagra, és jelentőséghez jutnak mind a jogalkotásban mind pedig a jogalkalmazásban. Ennek megfelelően Ligeti az alapelvek körében tartandónk tekinti a *nulum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* mellett a büntetőhatalom gyakorlásának *ultima ratio* jellegét, az arányosság elvét, és a *tettarányos büntetés* kiszabásának elvét. Ezen alapelvek törvénybe iktatása pedig a bűncselekmény megfogalmazását teszi feleslegessé.¹⁷ E gondolatsorból kiindulva azonban feltehetjük azt a kérdést is, hogy okoz-e bármilyen problémát – akár a jogalkotás, akár a jogalkalmazás terén - ha a törvényalkotó a kódexben nem a büntetőjog alapelveit, hanem

a bűncselekmény fogalmát határozza meg, ha a fogalom tartalmazza a fentiekben nevezett alapelveket. Ligeti javaslatának indokolásában a büntetőhatalom gyakorlásának *ultima ratio* jellegével kapcsolatban azt írja, hogy így a jogalkotó csak olyan cselekményeket nyilváníthat bűncselekménnyé, amelyek társadalmilag elítélendők, azaz antiszociálisak. „Az elv egyben azt is deklarálja, hogy az antiszociális magatartások kontrolljában az állami kontrolleszközök kiválasztásánál a büntetőjogot utolsóként szabad alkalmazni, és csak akkor, ha a büntetőjog a közérdek érvényesítéséhez elengedhetetlen. A büntetőjog csak a legsúlyosabb jogsértésekre reagál és csak akkor alkalmazható büntetőjogi szankció, ha az a társadalom védelméhez feltétlenül szükséges.”¹⁸ A magunk részéről ehhez két további szempont bevonását tartjuk fontosnak, nevezetesen azt, hogy „[...]a jogalkotó csak akkor kriminalizálhat egy cselekményt, ha az egy alapvető érdek megvédéséhez szükséges, és ha minden más eszköz elégtelennek bizonyult.” Továbbá: „A büntetőjogi normák csak akkor tekinthetők szükségesnek és arányosnak, ha ezt a követelményt betartják.”¹⁹

6. A rendszerváltás során, illetve azt követően az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában, az alkotmányos büntetőjog kritériumaként a büntetőjogi szabályozás *ultima ratio* jellegét emelte ki, amely szerint emberi magatartás bűncselekménnyé nyilvánításának és büntetéssel fenyegetésének alkotmányos indokon kell alapulnia, szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybevettnek kell lennie. A szükségességi és arányossági teszt a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban került részletesen kifejtésre, amely a véleménynyilvánítás szabadságának indokolatlan korlátozása miatt megsemmisítette a közösség elleni izgatás egyik tényállását. Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtette: „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. [...] A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.” A határozat szerint tehát az alapvető jog korlátozhatósága során elsősorban a korlátozás szükségessége vizsgálendő, amennyiben pedig a szükségesség fennáll, akkor az arányosság követelményeként vizsgálendő, hogy az alkalmazott mérték alkalmas-e a cél eléréséhez, a cél fontossága arányos-e a korlátozás okozta sérelmek mértékével és az alkalmazott korlátozás a lehető legki-

16. Ezzel összefüggésben jelezzük, hogy az Alkotmánybíróság már több esetben rámutatott arra, miszerint a világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben alkotmányos követelmény. Lásd többek között: 26/1992. (IV. 30.) AB határozat, 1/1999. (II. 24.) AB határozat.

17. Ligeti: i.m. 15.

18. Ligeti: i.m. 11.

19. Lukácsi Tamás: Az ultima ratio elve az Európai Unió jogában. Állam- és Jogtudomány 2015. 2. sz. 32.

sebb sérelmet vonja-e maga után.²⁰ Az Alkotmánybíróság e határozatában külön is kiemelte: „A büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az *ultima ratio* társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek.”

Vajon van-e összefüggés a társadalom védelmének elve, a bűncselekmény társadalomra veszélyessége és a büntetőjogi szabályozás *ultima ratio* jellege között? A válasz számunkra egyértelmű, hiszen amennyiben elfogadjuk azt a tételt, hogy a bűncselekmény fogalmában megjelenő társadalomra veszélyesség kritériuma egyben a büntetőjog társadalom védelmének alapelvét jeleníti meg, abban az esetben a büntetőjogi szabályozás *ultima ratio* jellegét fogadjuk el. Ha a társadalomra veszélyesség fogalma, foka az az értékmérő tényező, amely a jogalkotás számára – a cselekmény elvont, absztrakt értékelése során – a magatartás büntetni rendelésének indokául szolgál, és jelenti azt a határt, amelyre a büntető jogalkotás a magatartás büntetőjogi szankcionálásával válaszol, az a szabályozás *ultima ratio* jellegét mutatja, azt a határt, amikor az alkotmányos érték védelme más módon nem – csak büntetőjogi védelemmel – érhető el. Álláspontunk szerint végső soron tehát a bűncselekmény fogalmában megjelenő társadalomra veszélyesség kritériuma egyben a büntetőjogi szabályozás *ultima ratio* jellegét, mint a büntetőjog egyik legfontosabb alapelvét is magában hordozza; tehát azt a fokot határozza meg, amely a jogalkotó számára útmutatóul szolgál, hogy az emberi magatartások közül mit és miért nyilváníthat bűncselekménnyé.

II.

Társadalmi veszélyesség és kriminológia

7. A legutóbbi negyedszázad büntető jogalkotási és jogalkalmazási folyamatát megfigyelve talán nem elűzlöttak a következő *kérdések*.

- * Van-e valamilyen (és ha van, arányos-e az) összefüggés a tettek és azok jogkövetkezményei között?
- * Érvényesül-e (és ha igen, arányosan érvényesül-e) az *ultima ratio* elve a büntetőjogi büntetéssel fenyegetés akár annak elméleti (kodifikált), akár gyakorlati (büntetés-kiszabási) szintjén?

Anélkül, hogy alapos büntető-jogszociológiai kutatás eredményeire támaszkodhatnánk (ilyenről mind-azidáig nincs tudomásunk, bár nagy szükség volna e hiány pótlására), megállapíthatjuk, hogy még a felü-

letes szemlélő számára is hivatkozandó az a *következetlenség*, ami e jogterület változásait jellemzi. Előre bocsátjuk, véleményünk szerint többé-kevésbé európai, sőt távolabbról megközelítve világjelenséggel állunk szemben, amikor azt tapasztaljuk, hogy a tudományos eredmények a politikai (itt: a büntetőpolitikai) tettekbe gyakran nem épülnek bele. Ez számos okra vezethető vissza, s nem tűnik megalapozatlannak az a vélemény, amelyik szerint ez arra a rutintevékenységre vezethető vissza, amelyeknek lényege, hogy a politikusok döntéseik során előtérbe helyezik rövid távú érdekeiket, amelyek az értékalapú tudományos megállapításokkal gyakorta nincsenek összhangban, sőt nem ritkán ezekkel ellentétesek. A döntéseket természetesen a politikusok hozzák meg és nem a tudomány képviselői, ezért az érdekek könnyen az értékek fölé kerekedhetnek.

Jelen körülményeink között megalapozott politikai döntések többnyire csak abban az esetben hozhatók meg, ha e döntések tudományos alapossággal szakértő szinten tudományosan megalapozottak. Ehhez – számos egyéb tevékenység mellett – *jó döntés-előkészítésre*, ennek részeként előny-hátrány és költség-haszon elemzésekre, nem mellékesen megfelelő időre és felkészült szakemberek körében lefolytatandó vitákra van szükség. Az így megalapozott tudományos eredmények, különösen azok előre várható, még inkább előre fel nem becsülhető mellékhatásai a társadalomtudósok számára korábban fel nem ismert problémák kiteljesedését eredményezheti.

8. Arról már lassan egy évszázada vita folyik, hogy – az első világháború alatti munkahelyi, majd a két háború közötti időszakban bekövetkező közlekedési balesetek tanulságai folytán – új kihívásokkal kell megküzdeniük az emberi viselkedés megértésével, hibáinak megmagyarázásával foglalkozó szakembereknek, így a jogászoknak általában, különösen pedig a büntetőjogászoknak. A kellő, a technikai fejlődéssel lépést tartó előrelátás hiánya évtizedeken keresztül leginkább egyes emberek, olykor megszámlálható mennyiségű emberek és közösségek számára okoztak-okoznak súlyos kárkövetkezményeket. Egy idő után azonban oly mértékben elkezdett felgyorsulni a technikai fejlődés, hogy annak mind mennyisége, mind minősége gyakran egyértelmű jelzésekkel szolgált arról, hogy az *ember elveszheti kontrollját az általa alkotott eszközök és alkalmazott módszerek felett*. Korábban főként az úgynevezett fejlődő világban bekövetkező üzemi balesetek adhattak erről félre nem érthető jelzést. Azután beléptek az atomerőművek részben eltitkolt, részben el nem titkolható szerencsétlensé-

20. Gellér Balázs: Az anyagi büntetőnormák legalitása, In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján, Budapest, HVG-Orac, 2012. 104.

gei. Csernobilt a magát fejlettnak mondó világ – főleg a politikusok – szinte kézlegyintéssel intézték el. A fukusimai atomerőmű-baleset körüli bonyodalmak megmagyarázása már nehezebb diónak bizonyult, hiszen már nem volt előzmény nélküli, Csernobillal összehasonlítva ezúttal nem egy elmaradott ipari kultúrával és hiányos munkamorállal rendelkező állam tervezési és üzemeltetési hibáival párosultak, hanem a világ egyik legfejlettebb ipari hatalmának biztonsági tervezése mondott csődöt. Mindezekhez társulnak a Föld egészét érintő, a jövő élhető környezetének nagymértékű károsítását jelentő tevékenységek, amelyekről ezúttal nem teszünk említést, bár az általunk vizsgált problémakör szerves részeinek tekintendők.

A büntetőjog (akár az úgynevezett kontinentális, akár az úgynevezett angolszász elveken álló) hagyományosan egyrészt az *előre látható*, másrészt a *mérhetőség határain belül* maradó károkozásokkal foglalkozik. Ez a több évszázados, sőt évezredes alapokra építkező kodifikációs technika általános érvényessége (s vele együtt egyedi esetekben a bűnösség minőségének és mértékének, nemkülönben a büntetés mértékének egzakt meghatározása) az előzőekben felsorolt új jelenségek esetében kérdőjeleződött meg. A jelenlegi magyar büntetési tételeknél maradványként fel néhány kérdést! Amennyiben büntető törvénykönyvünk halálos közlekedési tömegszerencsétlenség gondatlan okozásáért legfeljebb 8 év szabadságvesztés-büntetés kiszabását teszi lehetővé, mit érdemelne az az elkövető, aki egy kolontári tömegszerencsétlenségért, az Illatos úti károkozásért, vagy egy paksi atomerőműben bekövetkező esetleges súlyos robbanásért volna felelősre vonható? Vajon az előbbiekkal lényegében azonos súlyú cselekményt követ el az a személy, „aki kábítószert kínál, átad, forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik”? Milyen elvek mentén hasonlítható össze a felsorolt tettek és azok elkövetőinek társadalmi veszélyessége, s mely ismérvek alapján volna mérhető a közöttük meglévő különbség? Valóban „egy súlycsoportba” tartozik egy marihuána-termesztő egy közveszélyt okozóval? Azt állíthatjuk, hogy a kettő a társadalomra azonos vagy legalábbis nagyon hasonló mértékben veszélyes? Biztosan mindkét esetben megállja a helyét az ultima ratio elve?

III. Összegezés

9. A büntetőjog elméleti művelői (akiknek véleményét nem kötik, nem köthetnék gúzsba az aktuálpolitika napi elvárásai) és a társadalomtudósok széles körén belül különösen a kriminológusok ilyenkor zavarba kerülhetnek, hiszen tőlük elvárható, hogy a természet- és társadalomtudományok legkorszerűbb nézeteinek megfelelően alakítsák ki véleményüket, fogalmazzák meg mondanivalójukat. Ezt azért tartjuk fontosnak kihangsúlyozni, mert a most vizsgált

mindkét témakörön belül olykor *fényévnyi távolságban* vannak egymástól a tudományelméleti felismerések és a napi politika által jogi formulákba kényszerített gyakorlat. Ebből pedig nem ritkán keletkezik olyan végkifejlet, hogy amit a *főáramú politika elkerülhetetlen szükségszerűségnek* deklarál, azt a *tudomány* képviselői rég meghaladott, *elavult ostoba nézetként* tartják számon.

Sőt a kriminológus olykor még arra is vetemedik, hogy kétségbe vonja a büntetőjogi dogmatika finomságain filozofáló (és évtizedeken át egymással vitatkozó) nézetek képviselői időöltésének indokoltóságát. Esetünkben: jogrendünkben valóban annak a kérdésnek az eldöntése a legfajsúlyosabb, hogy a társadalomra/társadalmi veszélyesség *része kell-e hogy legyen a büntető-kódexnek vagy sem?* Nem kellene több erőfeszítés annak bebizonyításához, hogy az ultima ratio elve (legalábbis egy demokratikus jogállamban) „mindent visz”, s hogy mind morális, mind célszerűségi szempontból hiba a büntetések tételeinek súlyosságát valamelyik (általában az épp aktuálisan hatalmi pozícióban levő) párt törzsközönségének ízléséhez igazítani? Egy politikai döntés meghozatala előtt nem volna célszerű a tudomány képviselőit meghallgatni, s amennyiben e körben nagyfokú egyet értés mutatkozik, rájuk hallgatva kimondani a jogszabályban deklarált végső szót?

Ezúttal csak kérdéseket tettünk fel, amelyekre szakértelemmel bíró embereknek kell keresniük és megtalálniuk nemcsak a – szerintünk egyértelműen tagadó – válaszokat, hanem ezeket olyan érvekkel kell alátámasztaniuk, olyan javaslatokkal kell szolgálniuk, amelyek a jogalkotásban képesek *helyreállítani a napjainkra nemcsak megbillent, hanem gyakorlatilag megsemmisült belső egyensúlyi állapotot*. Ehhez nyújthat segítséget a büntetőjog-dogmatikai indíttatású társadalmi veszélyesség, és a kriminálpszichológiai szempontokat szem előtt tartó (bár a bevezető részben idézett szövegből kitűnően a büntetőjogász Király Tibor által is használt) társadalmi veszélyesség tartalmi elemeinek kidolgozása és ennek alapján egységes rendszer (hálózat) megalkotása.

10. Úgy véljük tehát, hogy az e dolgozatban kiemelt *három büntetéstudományi alapelv*: a társadalomra/társadalmi veszélyesség, a társadalomvédelem és az ultima ratio elvének a huszonegyedik század új viszonyait és társadalmi-gazdasági mozgásformáit *együttesen* figyelembe vevő büntetőjog-szociológiai és kriminológiai kidolgozása hozzájárulhat egy igazságosabb (erkölcsileg a jelenleginél inkább elfogadható), a prevenciót prioritásként kezelő szemlélet kialakításához. Ehhez szükség van a múltból származó nézetek felülvizsgálatára annak érdekében, hogy egyértelműen kiszelektálhatók legyenek a megszüntetendő és védelmet kapjanak a megőrzendő nézetek. A kiutat abban látjuk, ha sikerül az értékek és az érdekek összehangolása mind tudományos, mind napi politikai (döntéshozói) szinten. Tisztában vagyunk azzal, hogy ehhez még hosszú utat kell megtennünk.